

Bon Bini

Jaargang 5 - Nr. 1
Zomer 2022

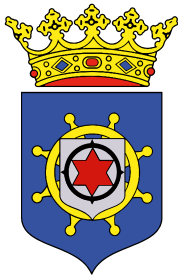
Bonaire

Nederlands zonnigste gemeente

**See, feel
and taste
Bonaire**

- Van museum tot belevingspark
- E-Flight Academy landt op Bonaire
- Showcase voor verduurzaming
- Groei in goede banen leiden
- Natuur in de hoofdrol
- Classroom of the Future

OPENBAAR LICHAAM
BONAIRE

Inhoud

- 3 Klimaattafel
- 4 Van museum tot belevingspark
- 6 Showcase voor verduurzaming
- 8 Duurzaam stadspank
- 9 Schoon en stil tussen ABC
- 10 E-Flight Academy landt op Bonaire
  - 12 Ondanks corona groei
  - 13 Classroom of the future
  - 14 Groei in goede banen leiden
- 16 Wonen en natuur in harmonie
  - 20 Maritieme hub op koers
  - 21 Natuur in de hoofdrol
  - 22 De Staat gedaagd
- 25 Warm bad voor ondernemers
- 26 Goedgevuld werkbezoek
- 28 Bonaire krijgt Klimaattafel
  - 30 Rondje Den Haag
- 32 Gelijkwaardig deel van Nederland
  - 34 Van papier naar actie
  - 35 Strijd tegen sargassum

Colofon

Bon Bini Bonaire is een uitgave van het Kabinet van de Gezaghebber, verschijnt halfjaarlijks en is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in Bonaire en zijn inwoners.

Redactie: ADCaribbean BV.

Foto's: Casper Douma, Valerie Kuypers, Martijn Beekman, Remco de Wit, Nico van der Ven, Tourism Corporation Bonaire, afdeling Communicatie OLB en de Rijksdienst Caribisch Nederland.

Vormgeving en druk: Printweb Media BV.

Alle auteursrechten ten aanzien van de inhoud van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Artikelen overnemen is onder bronvermelding toegestaan. Op foto's kan copyright rusten.

Kabinet van de Gezaghebber

Plasa Reina Wilhelmina 1, Kralendijk - Bonaire,
Caribisch Nederland (www.bonairegov.com).

Klimaattafel

“The six low-lying islands of the Caribbean part of the Kingdom live with the constant threat of sea-level rise, drought and and tropical hurricanes.” Aldus minister-president Mark Rutte tijdens de 76ste Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op 24 september 2021 in New York. Toch is er (nog) weinig aandacht voor de gevolgen die klimaatverandering voor Bonaire heeft, zoals verdroging, extremer weer en zeespiegelstijging.

Als klein eiland hebben we geen invloed op de klimaatverandering, maar wij zullen er wel de effecten van ondervinden. Ook al zal het nog wel even duren, er komt een moment dat de combinatie van zeespiegelstijging en krachtigere stormen een serieuze bedreiging vormt voor met name onze zuidkust. Lijdzaam afwachten is geen optie. Daarom hebben we besloten de impact in kaart te brengen om ons te kunnen voorbereiden en, indien nodig, tijdig maatregelen te nemen.

De keuzes zijn beperkt: een dijk voor de kust of een muur tussen de kustlijn en de bebouwing behoren niet tot de mogelijkheden. Wat we in elk geval al wel kunnen doen, is natuurlijke kustbescherming – koraalriffen en mangrovebossen – versterken. We hebben daarmee een extra reden om te voorkomen dat afvalwater ongezuiverd de zee in stroomt. Samen met het Wereldnatuurfonds voeren we een pilot uit met decentrale afvalwaterzuivering. De vrijwilligersorganisatie Reef Renewal Bonaire heeft een succesvolle methode ontwikkeld om koraal te kweken. De vrijwilligers van Mangrove Maniacs zijn al even gepassioneerd en innovatief. Een verbod voor zonnecrèmes met schadelijke stoffen is al aangenomen in de eilandsraad.

De dreiging van klimaatverandering komt niet alleen van zee. Verdroging zal van invloed zijn op lokale landbouw. Minder, maar veel heviger regenbuien zullen voor wateroverlast zorgen en door de opwarming van het zeewater zal Bonaire vaker te maken krijgen met stormen die bovendien krachtiger zijn.

Ook al is de Klimaatwet merkwaardig genoeg niet van toepassing voor Caribisch Nederland en hebben wij ook geen toegang tot de 6,8 miljard euro die het kabinet extra uittrekt voor klimaatmaatregelen, op Bonaire bestaat bestuurlijk, politiek en maatschappelijk draagvlak om te verduurzamen en zo een steentje bij te dragen aan de Nationale Klimaatdoelen. Het Water- en Energiebedrijf heeft een ambitieus plan voor groene energie klaarliggen en we gaan een pilot doen om elektrisch rijden te promoten.

Voor een goede afstemming tussen bestaande en – hopelijk vele – nieuwe initiatieven, komt er een Klimaattafel Bonaire. Een van de belangrijkste taken is in kaart te brengen wat de gevolgen van klimaatverandering voor ons eiland kunnen zijn en hoe we daar nu al op kunnen inspelen.

Edison Rijna
Gezaghebber van Bonaire

SEE, FEEL & TASTE

With our **educational programs** young people and vulnerable groups are immersed in the Bonairean way of life through a learning landscape that combines cultural heritage with artistic expression, agriculture, tourism, entrepreneurship and more.

With the help of passionate elders, role models and coaches, they discover how they can use their talents to contribute towards **Bonaire's progress.**

We believe you have a unique blend of talents, knowledge and experiences that our project could benefit from.

Would you like to share an insight, skill or resource with us?

THE CULTURE

Projectmanager Danilo Christiaan.

Van museum tot belevingspark

Een vakantie op Bonaire is pas compleet als je ook een bezoek brengt aan Mangazina di Rei. Het openluchtmuseum dat even buiten Rincon (het oudste dorp van het eiland) ligt, heeft zich in de afgelopen kwart eeuw ontwikkeld tot een cultuurpark waar je niet alleen terugreist in de tijd, maar ook inzicht krijgt in de manier van leven van de Bonairianen, de Kunuku-lifestyle. "Het motto van Mangazina di Rei is: see, feel and taste the culture of Bonaire. Hier beleef je het eiland zoals het echt is", aldus projectmanager Danilo Christiaan.

Wie van het levendig drukke Kra-lendijk over de slingerende weg richting het in een groene vallei gelegen Rincon rijdt, krijgt vlak voor het dorp een op een heuvel gelegen wit gebouw in het vizier: Mangazina di Rei oftewel: het magazijn van de koning. Het gebouw werd in de negentiende

eeuw door het Nederlandse koloniale bewind gebruikt om rantsoenen op te slaan voor de gouvernementsslaven.

In het gedrang

Het was rond 1990 dat drie Bonairianen – oud-minister Edith

Strauss-Marsera, historicus/journalist Boi Antoin en voormalig bank-directeur Evert Piar – hun zorgen bespraken dat door de groei van het eiland het culturele erfgoed verloren dreigde te gaan, maar ook de authentieke way of life van de Bonairiaan in het gedrang zou komen.

Er moest, vonden zij, een plek komen om de rijke geschiedenis van Bonaire levend te houden, waar kennis en ervaring kunnen worden overdragen aan volgende generaties. Het oog viel op Mangazina di Rei, met 2,5 hectare natuur eromheen zeer geschikt voor een openluchtmuseum.

Afstudeerstage

"Mijn moeder is Bonairiaanse en om het eiland beter te leren kennen heb ik mijn afstudeerstage op Bonaire gedaan. Zo ontdekte ik allerlei plekken waaronder Manga-

15 jaar in cijfers:

- 10.000 rondleidingen
- 3.000 museumbezoeken
- 77.000 cruisebezoekers
- 20.000 bezoekers voor Nos Zjilea
- 10.000 Scholierenbezoeken
- 150 kinderen voor educatieve programma's
- 100 deelnemers leerwerktraject

zina di Rei. Ik dacht meteen: Wow, wat een bijzondere plek”, aldus Christiaan. “Na mijn stage ben ik teruggekeerd naar Nederland, maar heb wel altijd contact gehouden. In 2006 werd ik gevraagd om projectmanager te worden en ben ik naar Bonaire verhuisd.”

Het park is in 1996 gestart als openluchtmuseum. “Het idee was het verder te ontwikkelen. Het is eigenlijk organisch gegroeid. Elke keer als we een groep toeristen of kinderen hadden, leerden we wat wel en wat niet werkt. Zo zijn we van het alleen maar tentoonstellen meer en meer op de belevingstoer gegaan. We zijn op een gegeven moment ook culturele evenementen gaan organiseren. Zo is het

gegroeid tot het totaalconcept dat het nu is.”

Toeristen

De formule sloeg aan. Werden in 2007 93 rondleidingen gegeven, in 2010 waren dat er al meer dan 800. “We kregen ook steeds meer cruisetoeristen, in 2015 bijna 15.000. Maar die benutten het bezoek aan het park vaak ook als sanitaire stop tijdens hun rondrit over het eiland. We werken daarom nu met een touroperator die cruisepassagiers brengt die echt geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van Bonaire.”

Door de coronapandemie bleven de toeristen weg. “We hebben die periode benut om onderhoud te doen. En we hebben online cursussen ontwikkeld over erfgoed en veel informatie online toegankelijk gemaakt zodat het beter behouden kan blijven. Inmiddels begint het toerisme weer op gang te komen.”

Sociaal

“We zijn meer dan een toeristische attractie, het draait vooral om educatie. We zijn een social enter-

TIP Elke laatste zaterdag van de maand vormt Mangazina di Rei het decor van het culturele evenement Nos Zjilea waar toeristen en eilandbewoners elkaar ontmoeten.

prise. We organiseren naschoolse activiteiten en ook op zaterdagen doen we veel voor kinderen. We zijn sinds 2007 een erkend leerwerkbedrijf voor mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt. In 2020 zijn we een leerorkest gestart. Op dit moment zijn we een voedselbos aan het aanleggen. Behalve dat bezoekers van het fruit kunnen proeven, denken we erover om de oogst te verwerken tot producten die we kunnen verkopen, bijvoorbeeld chutney.”

Met dit soort initiatieven hoopt Christiaan ook nieuwe inkomstenbronnen aan te boren: “We ontvangen een basissubsidie van de lokale overheid. Dat vullen we aan met entreegelden, verkoop van souvenirs, bijdragen van sponsors en het organiseren van bijzondere activiteiten. We roeien met de riemen die we hebben.” ●

Showcase voor verduurzaming

Caribisch Nederland moet een showcase voor verduurzaming worden. Dat is de ambitie van minister voor Klimaat en Energie Rob Jetten. "Het gaat daarbij om verduurzaming van de elektriciteitsproductie, duurzame vormen van koeling van gebouwen, een veilige drinkwatervoorziening en meer zelfstandige voedselproductie. Een goede aanpak van deze vraagstukken is niet alleen in het belang van het klimaat, maar biedt ook kansen om de leefbaarheid te vergroten, de kosten van nutsvoorzieningen te verlagen en de economieën te vergroenen", aldus de bewindsman.

Op verzoek van de Tweede Kamer heeft het ministerie van Economische Zaken en Klimaat TNO Energie gevraagd een route uit te stippelen om de energievoorziening in de bijzondere gemeenten Bonaire, Sint Eustatius en Saba klimaatneutraal te maken. "Ik ga de komende maanden met mijn collega's in het kabinet en de eilandbesturen uitwerken hoe we

de verduurzaming van energie in Caribisch Nederland gaan ondersteunen."

Forse stappen

Jetten wil al op korte termijn forse stappen zetten. Dat kan ook, want op zijn ministerie ligt een uitvoeringsgereed plan van het Water- en Energiebedrijf Bonaire

Nationale Klimaatwet

De Nationale Klimaatwet geldt niet voor het Caribisch deel van het land. Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn dan ook uitgesloten van regelingen om te investeren in verduurzaming stimuleren, zoals subsidie op de aanschaf van elektrische auto's. In het coalitieakkoord wordt aangekondigd de Subsidierегeling Duurzame Energie SDE++ open te stellen voor aanvragen uit het hele Koninkrijk. Ten aanzien het Klimaatfonds wordt verkend hoe Caribisch Nederland hierin kan meelopen.

om het aandeel duurzame elektriciteit van nu 25% naar tegen de 80% te verhogen. Dit zogenoemde hybride plan heeft TNO op verzoek van het ministerie gevalideerd. "In de eerste fase wordt een zonneweide gebouwd en in de tweede fase worden windturbines geplaatst in combinatie met batterij-opslag en vermogensselectronica", aldus Jetten.

Het WEB-plan heeft een gunstig effect op de tarieven. "Verduurzamingsstappen kenmerken zich in tegenstelling tot de fossiele elektriciteitsproductie door hoge investeringskosten en lage operationele kosten. Omdat er minder brandstof nodig is, nemen de productiekosten af. Deze besparing hangt af van de (wereld) olieprijs. Verduurzaming draagt zodoende ook bij aan de ambitie van het kabinet om de levensstandaard te verbeteren en de hoge kosten van levensonderhoud te verlagen voor de inwoners van Caribisch Nederland."

Minister voor Klimaat en Energie Rob Jetten.

Waterstof

“Op Bonaire kan er ook gekozen worden voor Ocean Thermal Energy Conversion (OTEC), het benutten van het temperatuurverschil tussen diep oceaanwater en warm water aan het oppervlak van de zee om elektriciteit op te wekken. Op basis van de huidige inschattingen zijn de kosten hoger dan een systeem met alleen met zon- windenergie en batterijen. Waterstof is pas voor na 2030 een optie. De economische en technische haalbaarheid op zo'n kleine schaal is bovendien onzeker”, aldus TNO.

Ook na 2030 zal de elektriciteitsvraag op Bonaire, Sint Eustatius en Saba blijven toenemen, dus er moet elke paar jaar geïnvesteerd worden in nieuwe opwekcapaciteit. Periodiek onderzoek naar de beste mogelijkheden op basis van de dan geldende omstandigheden zal nodig blijven.

Nog dit jaar

‘Klimaatdrammer’ Jetten wil de komende maanden met alle betrokkenen, waaronder het eilandbestuur en de directie van WEB, een transitieplan opstellen. “Als alle partijen over de vormgeving een akkoord bereiken, kan nog in 2022 de zonneweide aangelegd worden. De tweede fase van windturbines kan in 2024 operationeel

zijn”, voorspelt de minister. TNO heeft ook onderzocht of op Bonaire nu al 100% duurzame elektriciteit haalbaar is. Wordt alleen gebruik gemaakt van zon en wind, dan heeft de benodigde batterij-opslag een negatief effect op de productiekosten. Dat geldt ook voor de inzet van biodiesel. Deze opties vallen dan ook af aangezien de energielasten voor de gebruikers al hoog zijn.

Pilot Duurzaam Vervoer

Bonaire is vanwege de korte rijafstanden en de overvloedige aanwezigheid van hernieuwbare energie ideaal voor elektrische auto's. Het Bestuurscollege heeft daarom besloten samen met enkele organisaties een pilot Duurzaam Vervoer op te zetten. De directie Mobiliteit van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat is verzocht om ondersteuning.

De pilot moet duidelijk maken wat er voor nodig is om de aanschaf van elektrische auto's aan te moedigen. Het openbaar lichaam, Fundashon Mariadal, Bonaire International Airport en Water- en Energiebedrijf Bonaire zullen aan vervanging toe zijnde dienstauto's inruilen voor elektrische. Gelijktijdig zal een DV-team onderzoek doen naar onder meer de benodigde laainfrastructuur. TNO heeft al vastgesteld dat de transitie naar elektrisch autorijden geen onevenredig beslag legt op de elektriciteitsproductie. Het team zal ook in gesprek gaan met de exploitanten van de benzinstations, autodealers, garagehouders en autoverhuurbedrijven. Andere organisaties kunnen zich bij de pilot aansluiten.

In het kader van de pilot bereidt het Bestuurscollege een verzoek aan het ministerie voor om de rijksregeling op basis waarvan in Europees Nederland kopers van een elektrische auto in aanmerking komen voor een aanschafsubsidie ook open te stellen voor Caribisch Nederland. In combinatie met steeds hogere benzineprijzen kan dat autobezitters over de streep trekken.

Duurzaam stadspark

Het nu nog braakliggend terrein tussen het nieuwe Chogogo Resort en Den Laman Condominiums wordt omgetoverd tot een bomenrijk park met recreatievoorzieningen voor jong en oud. Initiatiefnemer is Bonaire Overheidsgebouwen (BOG). De overheidsnv is eigenaar van het terrein waar vroeger een deel van het Sunset Beach Hotel stond.

BHM-directeur Adely Susana-Jansen.

Het Sunset Beach Park is ontworpen door het architectenbureau Heren2. De locatie heeft BOG bewust in eigendom gehouden om een recreatieve entree te creëren naar de wandelboulevard die langs Chogogo is aangelegd en het voor iedereen toegankelijke strand van het resort.

Spel en fitness

“Voor kinderen komen er attractieve speeltoestellen en een waterwerk, er komen bankjes waar men in de schaduw van een boom of een palapa anderen kan ontmoeten of in alle rust een boek lezen. Voor wie aan zijn gezondheid wil werken, komen er fitnessstoestellen. Een hapje of een drankje kan bij één van de kiosken worden verkregen, maar er zijn ook voorzieningen voor gezinnen die gezellig willen barbecueën. Aan de zee komt een

restaurant. Het gehele park is rolstoelvriendelijk”, aldus directeur Adely Susana-Jansen van Bonaire Holding Maatschappij.

Er wordt maximaal rekening gehouden met aspecten als natuur, milieu, duurzaamheid en authenticiteit. Er worden alleen duurzame materialen gebruikt, de LED-verlichting is energiezuinig, de planten en bomen worden bewaterd met grijs water en de bestrating wordt waterdoorlatend.

Bezoekerscentrum

Het ontwerp is tot stand gekomen in overleg met natuurorganisaties, waaronder Reef Renewal

Bonaire, Stinapa, Sea Turtle Conservation Bonaire, Echo en het Wereldnatuurfonds. Zij willen in de toekomst een plekje in het park. “We houden daarom ruimte vrij voor een toekomstig gebouw waar zij kantoor kunnen houden. Dat kan tevens een educatieve publieksfunctie krijgen. Mogelijk wordt er een zogenaamd wetlab ontwikkeld om bezoekers te laten zien hoe koraal wordt gekweekt. Er wordt ook gedacht aan een aquarium en een interactieve presentatie van de unieke natuur van Bonaire.”

Gedeputeerde James Kroon. “Het park is een aanwinst voor Bonaire. Ik hoop dat dit anderen inspireert. Ik zie in Playa nog wel meer plekjes waar je een parkje kan aanleggen. We moeten niet alles willen volbouwen, maar zoeken naar een balans tussen wonen, werken en leven met oog voor natuur en milieu.”

Artist impression van het toekomstige Sunset Beach Park.

Schoon en stil tussen ABC

Minister Harbers ziet elektrisch vliegen tussen de ABC-eilanden wel zitten.

Over 4 jaar zullen de eerste vluchten van Bonaire naar Curaçao en Aruba en vice versa met elektrische toestellen kunnen worden uitgevoerd. In 2030 moet de helft van het aantal reizigers tussen de ABC-eilanden elektrisch vliegen en in 2035 vrijwel iedereen. Dat staat te lezen in het Masterplan en de bijbehorende Roadmap Elektrisch Vliegen van het luchthavenadvies- en ingenieursbureau NACO International Aviation Consultancy en het Koninklijk Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum.

De in opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat verrichte studie bevestigt dat de ABC-eilanden zich bij uitstek lenen voor elektrisch vliegen. De afstanden zijn relatief kort en er is voldoende wind en zon om de batterijen met groene energie te laden. De eerste generatie elektrische toestellen die binnen enkele jaren op de markt komen, zijn qua capaciteit gelijk aan de vloot van de bestaande lokale maatschappijen Divi Divi en EZ Air die het leeuwendeel van de 150.000 passagiers vervoeren die jaarlijks

tussen de ABC-eilanden reizen.

Ticketprijzen

Elektrisch vliegen is niet alleen schoner en stiller, maar ook kostenefficiënter. De hogere aanschafprijs wordt in relatief korte tijd terugverdiend door de aanzienlijk lagere onderhouds- en brandstofkosten. Luchtvaartecologen verwachten dat de introductie van elektrisch vliegen een gunstig effect heeft op de ticketprijzen. Aan de studie van NACO en NLR heeft onder meer Bonaire

Uit het Masterplan:

- Voor 2030 worden elektrische vliegtuigen verwacht die tot 19 passagiers over meerdere honderden kilometers kunnen vervoeren;
- Volledig elektrisch vliegen betekent zero emissie (CO₂, ultrafijnstof, stikstof) en lagere operationele en onderhoudskosten;
- Op middellange termijn (2035) kan bijna 100% van de vluchten tussen de ABC-eilanden elektrisch worden uitgevoerd;
- De aanpassing van de laadinfrastructuur op luchthavens is realistisch en kan gefaseerd opgepakt worden;
- Om elektrisch vliegen mogelijk te maken zullen alle stakeholders vanuit hun rol en verantwoordelijkheid met betrekking tot de energietransitie, infrastructuur op de luchthavens en luchtvaartveiligheid met elkaar moeten samenwerken.

International Airport meegewerkt. De beheerder van Flamingo Airport voert een actief verduurzamingsbeleid.

“Elektrisch vliegen is sterk in ontwikkeling en biedt kansen voor de transitie naar een duurzame luchtvaart. De afstanden en vervoersstromen tussen Bonaire, Curaçao en Aruba maken dit gebied gunstig voor het verder ontwikkelen van elektrisch vliegen. De klimaatcondities van veel wind en zon maken dat het gebied bovendien kansen biedt om de benodigde energie duurzaam op te wekken”, aldus minister van IenW Mark Harbers.

E-Flight Academy landt op Bonaire

Bonaire krijgt een E-Flight Academy, een vliegschool die piloten opleidt voor elektrische vliegtuigen. Het initiatief is afkomstig van de Nederlandse startup E-Flight die vorig jaar op vliegveld Teuge de eerste elektrische vliegschool van de wereld startte. De dependance die op Flamingo Airport komt, gaat op 1 juli van start.

Het E-Flight-team: vlnr. Matthijs Collard, Merlijn van Vliet en Evert-Jan Feld.

“We hebben gekeken wat de grootste groeimarkten voor elektrisch vliegen zijn. Het Caribisch gebied heeft een enorme potentie. De afstanden tussen de eilanden zijn relatief klein, ideaal voor de eerste generatie elektrische toestellen die er aan zit te komen, want die hebben een nog relatief beperkt vliegbereik van enkele honderden kilometers. Een ander voordeel is het klimaat. Anders dan in Europees Nederland is het bijna altijd goed vliegweer. We kunnen daardoor heel efficiënt opereren”, aldus Merlijn van Vliet van E-Flight.

Vertrouwd

Het bedrijf heeft om meerdere redenen voor Bonaire gekozen. “Het is een bijzondere gemeente van Nederland. Dat maakt het minder ingewikkeld. De wet- en regelgeving zitten goed in elkaar en er wordt Nederlands gesproken. Het voelt vertrouwd. Wat ons in het bijzonder aanspreekt, is de ambitie van Bonaire om zo duurzaam mogelijk te worden. We merkten meteen dat lokale partijen heel welwillend tegenover ons initiatief staan. Elektrisch vliegen past uitstekend in het Blue

Destination-concept dat door de lokale overheid wordt uitgedragen.”

E-Flight richt zich niet alleen op studenten van de ABC-eilanden. “Wij zijn de enige in de wereld die op deze schaal elektrische vliegopleidingen aanbieden. Wij verwachten dat er ook studenten uit Nederland en de rest van Europa zijn die het aantrekkelijk vinden om het praktijkgedeelte op Bonaire te doen. Dankzij het klimaat kun je de benodigde 45 vlieguren makkelijk in een paar weken bereiken. Je brevet halen op een tropisch eiland, dat spreekt tot de verbeelding van velen.”

Succesvolle start

“Maar wij denken ook studenten te trekken uit Zuid-Amerika en het zuiden van de Verenigde Staten. Bestaande vliegscholen in de regio bieden voornamelijk Amerikaanse FAA-opleidingen. Terwijl wij de Europese EASA-regelgeving hanteren. Die ligt een niveau hoger en wordt steeds meer de standaardnorm in de internationale luchtvaart. Wie bij ons zijn brevet haalt, is overigens meteen ook bevoegd om gewone toestellen zoals een Cessna te vliegen.”

In Nederland heeft E-Flight al ondervonden dat de vraag naar elektrisch vliegen groot is. Binnen een jaar nadat (inmiddels oud-) minister van Infrastructuur en

"E-Flight gelooft in een wereld met een stil en schoon lucht-ruim waarin iedereen wil en kan blijven vliegen zonder schuldgevoel. Door zoveel mogelijk mensen enthousiast te maken voor elektrisch vliegen, hoopt E-Flight een versnellende rol te spelen in de verduurzaming van de luchtvaart op mondiale schaal."

Waterstaat Cora van Nieuwenhuizen de vlietschool in juli 2021 opende, zijn 30 vliegers opgeleid en meer dan 2.000 elektrische take-offs uitgevoerd. Om te anticiperen op snelle groei en de start van een academy op Bonaire is E-Flight samenwerking aangegaan met het Franse Green Aero-lease. Die heeft een vloot van 50 elektrische vliegtuigen van het type Pipistrel Velis Electro voor vlietscholen met duurzame ambities.

Onderhoud

Omdat E-Flight volgens de Europese EASA-standaard werkt, zal er ook EASA-gecertificeerd onderhoud op Bonaire nodig zijn. Het bedrijf heeft daarvoor samenwerking gezocht met zijn Nederlandse onderhoudspartner Hangar One. "Naast een start- en landingsbaan en een hangar hebben we niet veel ruimte nodig. Een klein kantoorje volstaat. Het gaat ons vooral om het vliegen." Het ministerie van IenW komt dit jaar met een plan om vliegen in het Caribisch deel van het Koninkrijk betaalbaarder en betrouwbaarder te maken. In dat kader wordt er uitgekeken naar de introductie van elektrische passagiersvluchten tussen de eilanden. Verwacht wordt dat

binnen enkele jaren de eerste elektrische toestellen op de markt komen. Behalve dat elektrisch vliegen schoner en stiller is, is het ook goedkoper, want de 'brandstof' wordt door de zon geleverd.

Welkom

De voorbereidingen voor de opening van de Bonairiaanse vestiging van E-Flight liggen op koers. Dat kreeg gezaghebber Edison Rijna te horen tijdens zijn bezoek aan de hoofdvestiging van E-Flight Academy op vliegveld Teuge.

Gezaghebber Rijna benadrukte dat de vlietschool meer dan welkom is. "Wij juichen initiatieven toe die bijdragen aan de verduurzaming van het eiland. Als eerste elektrische vlietschool op het westelijk halfrond zal de academy bovendien veel studenten uit de wijde regio trekken en dat is goed voor de diversificatie van onze economie en werkgelegenheid op een letterlijk en figuurlijk hoog niveau. Er gaan ook lokale instructeurs worden opgeleid." Ter afsluiting van het bezoek maakte de gezaghebber in een flight simulator een virtuele elektrische vlucht over Bonaire.

Gezaghebber Rijna maakte in een flight simulator een virtuele elektrische vlucht over Bonaire.

Ondanks corona groei

Op 1 januari 2022 telde Bonaire 22.573 inwoners, een toename van 828 personen (4%) ten opzichte van een jaar eerder. Dit kwam vooral doordat veel meer mensen zich vestigden op Bonaire dan dat er vertrokken (per saldo 729), en in beperktere mate door natuurlijke aanwas (93). Dit blijkt uit cijfers van de Caribische afdeling van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

In 2021 vestigden zich 1.586 mensen op Bonaire; tegelijkertijd verlieten 857 mensen het eiland. Het migratieoverschot bedroeg 729. De migratie vanuit Europees Nederland was met een positief saldo van 152 hoger dan in 2019 (+ 57). Vooral meer twintigers en migranten van begin dertig uit Europees Nederland vestigden zich op het eiland dan in 2019. De meeste migranten kwamen uit Curaçao (226). Dat aantal is vergelijkbaar met 2019, maar 70 lager dan in 2020. De instroom van migranten uit de Dominicaanse Republiek, Venezuela, Haïti, Colombia en Peru was in 2021 substantieel hoger dan in 2020.

Toerisme

Het CBS signaleerde ook een sterk herstel van het toerisme. Het aantal bezoekers oversteeg met 44.000 in het vierde kwartaal van 2021 dat van dezelfde periode van 2019 met 10%. In het derde kwartaal van vorig jaar lag het aantal bezoekers alweer op het niveau van voor de coronacrisis. In heel 2021 reisden 111.000 bezoekers per vliegtuig naar Bonaire, 30% minder dan voor corona. Het aandeel reizigers uit Europees Nederland steeg van 35% in 2019 naar 55% in 2021. Het aandeel bezoekers uit Aruba, Curaçao en Sint Maarten daalde van 22% in 2019 naar 15% in 2021. Het aandeel Amerikaanse bezoekers nam af van 25% in

2019 naar 16% in 2021. Tourist Corporation Bonaire verwacht dit jaar een recordaantal verblijfstoeristen.

Flamingo Airport

De cijfers van Bonaire International Airport bevestigen het ingezette herstel. Flamingo Airport ontving vorig jaar bijna 260.000 passagiers, 62% meer dan in 2020. Het meeste passagiersvervoer vond plaats in de maanden juli tot en met december: ruim 73%. Zowel in 2020 als in 2021 was Flamingo Airport in passagiersaantallen de vierde luchthaven van Nederland, na

Amsterdam Schiphol, Eindhoven Airport en Rotterdam/The Hague Airport.

Cruisepassagiers

Naast het inkomend toerisme per vliegtuig zijn er ook bezoekers die per cruiseschip komen. Nadat de coronamaatregelen voor Bonaire half maart 2020 ingingen, kwam het cruiseverkeer volledig stil te liggen. Pas sinds september doen er weer cruiseschepen de haven van Kralendijk aan. Waar in november en december 2019 achtereenvolgens zo'n 52.000 en 68.000 passagiers via cruiseschepen naar het eiland kwamen, waren dit er in dezelfde maanden van 2021 slechts 18.000 en 35.000. Voor het cruisetoerisme zijn de maanden november, december, januari en februari hoogseizoen.

Kralendijk begint vol te raken.

Classroom of the Future

De MBO-sectie van de Scholengemeenschap Bonaire en ROC Mondriaan in Den Haag hebben een gezamenlijke 'Classroom of the Future' geopend. Ondanks de bijna 8.000 kilometer afstand tussen de beide locaties vormen zij dankzij de inzet van de nieuwste digitale technieken één online leeromgeving.

De 'Classroom of the Future' is opgezet om de kwaliteit van het ICT-beroepsonderwijs op Bonaire naar een Europees niveau te tillen. Er zijn lokalen ingericht met hightech apparatuur om een liveverbinding tussen het vasteland en Bonaire te onderhouden. Op deze manier kunnen studenten aan weerszijden van de oceaan gezamenlijk realtime lessen volgen en communiceren. Docenten in Kralendijk en Den Haag kunnen via het systeem overleggen (teach-the-teacher) en er is een docent van ROC Mondriaan gedetacheerd op Bonaire.

Up to date

Unitdirecteur van MBO Bonaire Liset de Keijzer: "Wij bieden studenten de mogelijkheid in hun eigen cultuur opleidingen te volgen die up to date zijn en voldoen aan de Nederlandse kwaliteitseisen. We doen dit in een kleinschalige omgeving met veel aandacht voor persoonlijke begeleiding." Ook Nolly Oleana, diensthoofd van OCW bij de Rijksdienst Caribisch Nederland, is enthousiast over de ontwikkelingen: "Dit biedt mooie kansen voor onze jeugd om zich op hun eigen eiland te ontwikkelen tot professionals met uitstekende carrièremogelijkheden." De 'Classroom of the future' is tot

stand gekomen dankzij een nauwe samenwerking tussen MBO Bonaire, ROC Mondriaan, Cisco Networking Academie en Axians. De lokalen zijn bekostigd vanuit het programma Digitale Versneling Nederland.

Samen sterk

ROC Mondriaan en de SGB hebben de al langer bestaande band geformaliseerd met de ondertekening van een samenwerkingsovereenkomst. Het doel is om de samenwerking uit te bouwen in de richting van sectoren techniek,

hospitality en zakelijke dienstverlening. Harry de Bruijn is als lid van het College van Bestuur van ROC Mondriaan een van de drijvende krachten achter de scholienband: "Dit is goed voor beide partijen. We inspireren en versterken elkaar met een gezamenlijke doelstelling: het verbeteren van het beroepsonderwijs en het opleiden van gekwalificeerd personeel in Haaglanden én op Bonaire."

Een eerste groep studenten van MBO Bonaire loopt al stage in Nederland en wordt begeleid door ROC Mondriaan. De huisvesting en de sociaalmaatschappelijke begeleiding worden verzorgd door het bureau Turan Goeloe. Een en ander is mogelijk gemaakt door bijdragen van het departement onderwijs van Bonaire en het ministerie van Onderwijs. Unitdirecteur De Keijzer: "De langdurige samenwerking die we nu met ROC Mondriaan aangaan, biedt ons een enorme kans het beroepsonderwijs op het eiland te versterken."

Groei in goede banen leiden

“Bonaire moet ondanks de groei van de bevolking en de toenemende bedrijvigheid leefbaar blijven. Daarom moeten we slimmer met de ruimte omgaan”, aldus gedeputeerde James Kroon (Ruimte en Ontwikkeling). “Het is mooi dat ons eiland een grote aantrekkingskracht heeft, maar wij moeten de ontwikkelingen in goede banen leiden. Ik ben dan ook blij met het aanbod van het kabinet ons te helpen bij het opstellen van een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma met daarin opgenomen een structuurvisie.”

De gedeputeerde wijst erop dat Bonaire voor grote uitdagingen staat. “Als we niet uitkijken, wordt het in Kralendijk minder aangenaam wonen en werken. De stad dreigt bovendien zo langzamerhand onbereikbaar te worden. Ruimte voor aanpassing

van de infrastructuur in Playa is er niet. We kunnen zo niet doorgaan. Files veroorzaken niet alleen ergernis, maar ook luchtvervuiling, winkels verliezen klanten omdat er te weinig parkeer ruimte is. Daarom moeten we de oplossing van de woning-

Gedeputeerde James Kroon: “Niets doen is geen optie.”

nood buiten Kralendijk zoeken. Anders wordt de stad onleefbaar voor bewoners, bezoekers en ondernemers.”

Klimaatverandering

De klimaatverandering werpt eveneens haar schaduw vooruit. “Het KNMI waarschuwt ons ervoor dat de zuidkust kwetsbaar is voor zeespiegelstijging in combinatie met stormen die steeds krachtiger worden. Temperatuurstijging kan in Kralendijk tot hittestress leiden, omdat er in de stad relatief weinig groen is. Ook wordt ons klimaat droger. Dat is nadelig voor lokale land- en tuinbouw die we juist willen stimuleren om de kosten van levensonderhoud te verlagen en om te verduurzamen.”

Het KNMI voorspelt dat er in de komende decennia minder regen gaat vallen, maar als het regent er vaker in korte tijd grote hoeveelheden water zullen vallen. “Dat kan voor wateroverlast gaan zorgen. We moeten dus nadenken over een betere afwatering om erosie tegen te gaan in plaats van het water met zand en al de zee in te laten stromen richting koraal. Overtollig regenwater moeten we opvangen ten behoeve van het groen.”

Kansen

Kroon: “Het zijn stuk voor stuk bedreigingen voor de kwaliteit van leven op Bonaire. Het is aan ons als bestuurders deze niet alleen af te wenden, maar ze om te zetten in kansen. Een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma waarover minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ontwikkeling Hugo de Jonge met ons wil spreken, is noodzakelijk om het eiland toekomstbestendig in te richten zodat Bonaire

een aantrekkelijke plek blijft voor onszelf, investeerders en bezoekers.”

Het programma moet onder meer duidelijk maken wat de beste locaties zijn voor de bouw van nieuwe wijken en economische activiteit zonder dat de natuur in het gedrang komt. “Sterker nog: behoud van de natuur en zo mogelijk de versterking ervan is wat mij betreft een van de belangrijkste uitgangspunten. We moeten ervoor zorgen dat de verdere ontwikkeling van het eiland niet ten koste gaat van de natuur, want daaraan hebben we onze welvaart mede aan te danken.”

Rincon

“Als we het goed aanpakken, versterken we de leefbaarheid en het aanzicht van Kralendijk, beschermen we de natuur, pakken we de woningnood aan, lossen we verkeersproblemen op en wapenen we ons tegen de gevolgen van klimaatverandering. Als het aan mij ligt, geven we ook de welvaart en het welzijn in Rincon een impuls, maar uiteraard wel met behoud van het authentieke karakter.” Gedeputeerde Kroon realiseert zich dat sommigen de vraag zullen stellen: zijn er niet al genoeg plannen? “Het bestaande ruimtelijk ordeningsplan is verouderd. Dat moet sowieso worden geactualiseerd. Daarnaast is ook het grondbeleid hard aan vernieuwing toe. Dan zeg ik: laten we het dan in één keer goed doen en daarvoor gebruikmaken van de aangeboden expertise en ervaring van ministeries en kennisinstituten.”

Kantelpunt

Niets doen is volgens Kroon geen optie: “Bonaire wordt gezien als

een pareltje waarvan er steeds minder overblijven in de wereld, vaak als gevolg van opkomend toerisme, explosieve groei van de bevolking en de effecten van klimaatverandering. Daarom zeg ik: we staan op een kantelpunt.

We zijn nog op tijd om de toekomst van ons eiland zelf te bepalen, maar de tijd dringt. Daarom gaan we nu als eerste hard aan de slag met het formuleren van een structuurvisie.”

Leren van Alphen a/d Rijn

“Van de manier waarop de gemeente Alphen aan den Rijn verantwoord omgaat met de schaarse ruimte kunnen wij veel leren”, aldus gedeputeerde James Kroon. Tijdens zijn werkbezoek aan Europees Nederland sprak hij uitvoerig met Alphen's wethouder van Ruimtelijke Ontwikkeling, Wonen, Projecten, Vastgoed, Economische Zaken, Citymarketing en Evenementen Gerard van As.

“Wij staan voor gelijke uitdagingen. Alphen aan den Rijn heeft net als Bonaire te maken met een sterke bevolkingsgroei en toenemende bedrijvigheid. Maar liggend in het Groene Hart, omringd door kwetsbare natuur, moet je smart zijn met het aanwijzen van locaties waar je nieuwe wijken en bedrijfsterreinen plant. Wethouder Van As heeft mij een inkijkje gegeven hoe Alphen aan den Rijn dat met succes aanpakt”, aldus Kroon.

Wethouder Gerard van As bood gedeputeerde James Kroon een exemplaar aan van een nota over hoe Alphen aan den Rijn stad en landschap in harmonie brengt.

Wonen en natuur in harmonie

Het gerenommeerde bureau KuiperCompagnons in Rotterdam gaat het plan ontwerpen voor de duurzame herontwikkeling van de voormalige Plantage Bolivia. Het bureau heeft ruim 100 jaar ervaring met het ontwikkelen van stedenbouwkundige en landschappelijke visies in binnen- en buitenland.

Opdrachtgever is Bonaire Properties NV van de Nederlandse ondernemer Meine Breemhaar die het onder grazende geiten en erosie lijdende gebied enkele jaren geleden van een groep Amerikaanse beleggers kocht.

Stuurgroep

Bonaire Properties wil een klein deel ontwikkelen ten behoeve van woningbouw, land- en tuinbouw en ecotoerisme. In de resterende ruim 90% zal de natuur waar nodig worden hersteld en onder professioneel beheer gebracht. De uitgangspunten van het plan passen in het beleid van

het openbaar lichaam. Het is de wens van het Bestuurscollege om - met behoud van natuur en cultuur - welvaart en welzijn van de lokale bevolking te bevorderen door te zorgen voor voldoende werkgelegenheid, betaalbare huisvesting, meer lokale productie van groente en fruit en het bevorderen van ecotoerisme.

In het afgelopen jaar is op ambtelijk niveau intensief overleg gevoerd tussen het OLB en Bonaire Properties, onder meer om in kaart te brengen aan welke wet- en regelgeving moet worden voldaan. Dat heeft geleid tot een stedenbouwkundige- en

landschappelijke visie die de komende maanden onder toezicht van een gezamenlijke stuurgroep verder wordt uitgewerkt.

Professioneel

Nadat het ontwikkelingsplan mede n.a.v. de input van stakeholders waaronder lokale natuurorganisaties zijn definitieve vorm zal hebben gekregen en de haalbaarheid is vastgesteld, zal met inachtneming van de voorgescreven procedures formele besluitvorming ten aanzien van het bestemmingsplan worden voorbereid. Gezaghebber Edison Rijna: "Uit de documentatie en de gesprekken is ons duidelijk geworden dat het project niet alleen zeer professioneel wordt aangepakt, maar dat men ook met respect omgaat met de belangen van Bonaire. Dat laatste is

Gezaghebber Edison Rijna en directeur Mieke Breemhaar van Bonaire Properties ondertekenen in het bijzijn van gedeputeerde James Kroon de intentieovereenkomst.

van de Bonairiaanse samenleving", aldus Wouter Vos, landschapsarchitect en directeur internationaal van KuiperCompagnons.

"Behalve dat wij kansen zien voor het herstel van dit landschappelijk waardevolle gebied, draagt ons plan, met een aanzienlijk deel betaalbare woningen, bovendien bij aan een betere balans op de woningmarkt. Ook versterkt het de zelfvoorzienendheid door land- en tuinbouw integraal op te nemen in het plan, zorgt het voor nieuwe werkgelegenheid en voorkomt het plan verdere erosie en uitspoeling van sediment op de riffen en koralen."

Duurzame oplossing

De coördinatie van de ontwikkeling van het toekomstige Landgoed Bolivia is in handen van Metafoor Ruimtelijke Ontwikkeling, een bureau dat voor veel gemeenten in Europees Nederland opdrachten uitvoert op het gebied van onder meer procesmanagement en gebiedsontwikkeling.

Metafoor-directeur Erik Berkelmans: "Door de snelle groei van de bevolking op het eiland staat de kwaliteit van de leefomgeving onder grote druk. Met deze kans om Bolivia als landschapspark te ontwikkelen, kan voorkomen worden dat de bebouwde kom van Kralendijk eindeloos blijft uitdijen. In en rondom Playa zijn de gevolgen nu al dagelijks voelbaar, bijvoorbeeld in het verkeer. Wil je Kralendijk structureel ontlasten en Rincon toekomstperspectief geven, dan is een derde ontwikkelingszone nodig. Alle opties afwegend is Bolivia de duurzame oplossing voor een toekomstbestendig Bonaire."

bepalend voor ons eindoordeel." Directeur van Bonaire Properties Mieke Breemhaar: "Bolivia wordt al tientallen jaren verwaarloosd. De natuur dreigt volledig verloren te gaan door het gegraas van geiten en erosie. Door een klein deel te ontwikkelen, kan dit prachtige stukje Bonaire worden gered en dragen wij tegelijkertijd bij aan het oplossen van enkele urgente knelpunten zoals het tekort aan betaalbare woningen, een meer divers toeristisch aanbod, onderwijs en het verminderen van de afhankelijkheid van import van land- en tuinbouwproducten. Wij hebben er alle vertrouwen in samen met het OLB tot een afgewogen plan te komen."

Verantwoord

Gedeputeerde James Kroon: "Ik juich dit initiatief toe omdat een verantwoorde ontwikkeling van Bolivia de ruimte geeft om de toenemende druk op Kralendijk beter te spreiden over Bonaire, Rincon te versterken en belangrijke natuurwaarden te behouden. Het proces wordt op een zorgvuldige wijze vormgegeven zodat wij allemaal en toekomstige generaties nog veel plezier

kunnen beleven aan dit waardevolle deel van Bonaire."

Gedeputeerde Nina den Heyer: "Belangrijk is dat naast de aandacht voor bescherming van de natuur en economische ontwikkeling ook aandacht is voor het tekort aan betaalbare koop- en huurwoningen voor onze inwoners. Daar wordt rekening mee gehouden. Verder is de toezegging gedaan dat bij de uitvoering van de bouw lokaal beschikbare arbeidskrachten voorrang krijgen." Gedeputeerde Hennyson Thielman: "Het plan heeft een goede balans tussen natuurbehoud en het leveren van een bijdrage in de woningbehoefte."

Hoog aangeschreven

KuiperCompagnons staat als ontwerp bureau wereldwijd hoog aangeschreven en is bij tal van prestigieuze projecten betrokken. "De opdracht om voor Bolivia een duurzame toekomst te ontwikkelen, sluit naadloos aan bij de thema's waar wij ons als professionals mee bezighouden. Ook voor dit project willen wij met onze kennis en ervaring een bijdrage leveren aan de toekomst

Bonaire Bond

Onderteken de Bonaire Bond en draag bij aan behoud en herstel van de unieke, maar bedreigde koraalriffen rond het eiland. Die oproep deed de Tourism Corporation Bonaire op Earth Day bij de lancering van de 'Bonaire Bond'. Bezoekers worden gevraagd te beloven bij hun bezoek aan het eiland respectvol om te gaan met de natuur. Voor elke handtekening wordt via Reef Renewal Bonaire een koraalboom geadopteerd. I: www.BonaireBond.com.

Ideale filmset

Bonaire is door filmmakers ontdekt. Na Casa Coco met Joke Bruijs en Gerard Cox (première op 10 november) was het eiland dit voorjaar het decor voor de 'schurende komedie'

All Inclusive. Naast hoofdrolspelers Jennifer Hoffman en Tibor Lukács maakt o.a. Frank Lammers zijn opwachting. De film is vanaf 19 januari in de bioscopen te zien.

Dierenlot

Bonaire Wild Rehab heeft een donatie van 10.000 euro van de Stichting Dierenlot ontvangen. De gift is zeer welkom, want het is weer topdrukke met het verzorgen flamingokuikens. Ondernemende exemplaren raken de weg kwijt bij het verkennen van de omgeving van de broedkolonie bij de zoutpannen. Elk voorjaar worden er vele tientallen uitgehongerde kuikens door beheerder Elly Albers en haar team opgevangen en, eenmaal weer op krachten, in vrijheid gesteld.

Home Of The Muse

Romanschrijver Wanda Bommer en musicus/producer/componist JB Meijers openen deze zomer in het voormalige landhuis Wanapa een creatieve retreat. In hun midden in de natuur liggende Home Of The Muse kunnen creatieve en muzikale masterclasses worden gevolgd met als 'maestro's' o.a. Frank Lammers, Paul de Munnik, Sanne Wallis de Vries, Trijntje Oosterhuis en Tanja Kross.

I: www.homeofthemuse.com

Waterrolstoel

Voor gasten die slecht ter been zijn en toch van de Caribische Zee willen genieten heeft Van der Valk Plaza Beach & Dive Resort een speciale waterrolstoel. Het hotel is daarvoor een samen-

werking aangegaan met Kas di Kurason (Hartenhuis) die voor professionele begeleiding zorgdraagt.

Klantcontact

De gemeente Krimpen aan den IJssel gaat kennis en ervaring met Bonaire delen bij het inrichten van een Klant Contact Centrum. Daartoe heeft gedeputeerde Hennyson Thielman een intentieovereenkomst getekend met burgemeester Martijn Vroom. Krimpen zal ook bijstand verlenen bij het digitaliseren van overheidssdiensten op het eiland.

Maritieme hub op koers

De voorbereidingen voor de ingebruikname van de Multidisciplinaire Maritieme Hub Bonaire (MMHB) verlopen voorspoedig. Dat is vastgesteld tijdens het overleg van de betrokken ketenpartners. Het Openbaar Ministerie BES, het Korps Politie Caribisch Nederland, de Kustwacht Caribisch gebied, de Koninklijke Marechaussee, de Douane en het openbaar lichaam Bonaire ondertekenden vorig jaar een intentieovereenkomst om de samenwerking te intensiveren.

Bij de zuidpier komt een gezamenlijk steunpunt, van waaruit

maritieme patrouilles, maar ook search and rescue-operaties

kunnen worden uitgevoerd. Naast ruimte om varend materieel te stallen, wordt in de directe omgeving een kantoor ingericht. Er wordt naar gestreefd de hub nog dit jaar in gebruik te nemen.

In de MMHB is een actieve rol weggelegd voor de Kustwacht. Het overleg werd dan ook bijgewoond door de Commandant van de Zeemacht in het Caribisch Gebied, brigadegeneraal der mariniers Frank Boots. Hij is als directeur van de Kustwacht verantwoordelijk voor de veiligheid op zee en bescherming van de maritieme grenzen in de overzeese delen van het Koninkrijk. Na afloop van het overleg nodigde Boots gezaghebber Edison Rijna uit voor een verkenningsvlucht over het eiland met de helikopter die de Kustwacht voor patrouilles en zoek- en reddingsoperaties inzet.

Goederenhandel gestegen

Op Bonaire lagen de invoerwaarde en uitvoerwaarde van goederen in 2021 een vijfde hoger dan in 2020, zo blijkt uit cijfers van het CBS. Bonaire heeft net als de andere eilanden in het Caribisch gebied een structureel handelstekort: er worden meer goederen in- dan uitgevoerd. Op de eilanden is relatief weinig productie. De meeste inkomsten komen uit diensten, vooral toerisme.

Bonaire had in 2021 een handelstekort van 282 miljoen dollar. Vergeleken met een jaar eerder is dit bedrag een vijfde hoger. In 2020 was het handelstekort van

het eiland voor het eerst in zes jaar afgenomen. De invoerwaarde aan goederen bedroeg in 2021 292 miljoen dollar, de hoogste waarde sinds het begin

van de metingen in 2011. Van de invoertoename (48 miljoen dollar) tussen 2020 en 2021 vond bijna de helft plaats in het vierde kwartaal. De 88 miljoen dollar aan ingevoerde goederen in dat kwartaal is een record. Bonaire voerde in 2021 voor 10 miljoen dollar aan goederen uit. De uitvoerwaarde is een vijfde hoger dan in 2020.

Natuur in de hoofdrol

De unieke natuur van het Caribisch deel van het Koninkrijk speelt de hoofdrol in de nieuwe bioscoopfilm WOW!. De film over de flora en fauna van Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten zal in 2025 zowel in Nederland als op de eilanden in de bioscoop te zien zijn.

Bianca Peters, mede-oprichter en directeur van 360° of Innovation: "De film zal niet alleen de schoonheid, diversiteit en veerkracht van de natuur op de eilanden op bijzondere wijze in beeld brengen, maar ook de kwetsbaarheid en het belang van een gezonde balans tussen mens en natuur. Het publiek aan beide kanten van de oceaan gaat vast en zeker met verwondering vervuld worden. Kijkers zullen zich niet eerder gerealiseerd hebben hoe bijzonder de natuur is in het Caribisch deel van het Koninkrijk."

Grote eer

In nauwe samenwerking met de Dutch Caribbean Nature Alliance (DCNA) is het productieteam van WOW! inmiddels gestart met het bezoeken van mogelijke filmlocaties. Ook wordt gesproken met stakeholders om goed inzicht te krijgen in alle ins en outs van de lokale natuur en de verhalen en ontwikkelingen op de eilanden.

"Helaas komen de eilanden vaak negatief in het nieuws in Nederland. Met deze film willen we vanuit de verbindende kracht van natuur een brug slaan om de samenwerking tussen Nederland en de eilanden te helpen verbeteren. Diversiteit en inclusiviteit in de film en het productieteam is daarbij een

belangrijk uitgangspunt. We zijn per slot van rekening één Koninkrijk!", aldus Peters. Ignas van Schaick van EMS FILMS: "Het is een grote eer om deze film te kunnen maken. We hebben al vele wereldwijd succesvolle films gemaakt over de Nederlandse natuur, zoals De Nieuwe Wildernis en De Wilde Stad, maar dit is de eerste keer dat we aan de Caribische kant van de oceaan gaan filmen."

Televisiereeks

Naast de film werken de makers ook aan een televisiereeks die de individuele eilanden vanuit

de relatie mens en natuur belicht. Welke uitdagingen liggen er voor de bewoners in de komende jaren in hun route naar een duurzame relatie met de natuur? Maar ook welke oplossingen er al gecreëerd zijn. Tevens worden er diverse educatieve en muzikale programma's ontwikkeld waarbij lokale talenten betrokken worden.

Het productieteam van WOW! bestaat uit 360° of Innovation, EMS FILMS en associate producer AM Pictures. M&N Media Group is verantwoordelijk voor de wereldwijde distributie. Met de opnames, die een kleine twee jaar in beslag nemen, wordt binnenkort begonnen.

Vlnr. Wyb Meijer (SHTA), Melanie Meijer zu Schlochtern (Nature Foundation Sint Maarten), Ignas van Schaick (EMS films), Bianca Peters, Elton Arends (beiden 360° of Innovation of Aruba) en Tadzio Bervoets (DCNA).

Namens Unkobon overhandigde Herbert Piar staatssecretaris Van Huffelen een boodschappentas zodat ze zelf kon ondervinden hoe hoog de prijzen in de supermarkten zijn.

De Staat gedaagd

De Bonairiaanse consumentenbond Union di Konsumidó Boneiru is een vrijwilligersorganisatie pur sang met bescheiden middelen. Toch durft Unkobon de Staat der Nederlanden voor de rechter te dagen; wegens de weigering een sociaal minimum vast te stellen voor de bijzondere gemeenten Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

“Er is sprake van ongelijke behandeling en dat riekt naar discriminatie. Volgens onze advocaat maken wij een goede kans bij de rechter”, aldus Unkobon-voorzitter Wietze Koopman.

Impact

De consumentenbond is in 2012 opgericht toen het voor de Bonairianen steeds voelbaarder werd dat het sinds 10 oktober 2010 deel uitmaken van het land Nederland een negatieve impact had

op hun huishoudbudget. “Met de invoering op 1 januari 2011 van het nieuwe belastingstelsel was al te voorzien dat de lasten zouden verschuiven van sterke schouders naar de zwakkeren in de samenleving. Ik heb toenmalig regeringscommissaris Henk Kamp er in 2010 op aangesproken, maar als individuele particulier maak je geen indruk.” De combinatie van hogere belastingen op producten en de introductie tegelijkertijd van de Amerikaanse dollar als het nieuwe

betaalmiddel leidde tot een ongekende stijging van de prijzen; twee keer hoger dan op buurland Curaçao.

Belofte

“Voor 2010 was door de regering toegezegd terughoudend te zijn met nieuwe wetgeving en deze na een periode van vijf jaar geleidelijk gelijk te trekken met die in Europees Nederland. Die terughoudendheid liet men meteen al varen met wat hier wordt gevoeld als immorele wetten op het gebied van abortus, euthanasie en het homohuwelijk. Ondanks de belofte de tijd te nemen, kwam er ook een nieuw belastingstelsel. Wat in Nederland politiek niet haalbaar is, gebeurde hier wel: een

enorme verschuiving van directe naar indirecte belastingen.” De belastingbetalers werden door het kabinet gerustgesteld: de totale opbrengst voor het rijk zou gelijk blijven, dus voor een lastenverzwaring hoefde niet te worden gevreesd. Over 2011 bleek dat burgers en bedrijven met elkaar 2,5 keer meer omzetbelasting en accijnzen hadden afgedragen dan in 2010. Aan sociale premies werd dubbel zoveel betaald.

Groot hart

Twee goede kennissen van Koopman, Celia Fernandes en Hans Evers, namen contact op met de Consumentenbond in Nederland. “Die wilde wel helpen, maar niet zelf actief worden in de Caribische gemeenten. Ik heb mij vervolgens aangesloten bij het idee waarmee zij rondliepen om een lokale consumentenorganisatie te beginnen. Op 2 november 2012 is Unkobon opgericht. We hebben ervoor gekozen de jaarlijkse contributie op vijftien dollar te houden, zodat ook mensen met een laag inkomen zich door ons kunnen laten vertegenwoordigen.” Budget om professionals in dienst te nemen is er daardoor niet. “Maar we hebben genoeg mensen kunnen vinden die ergens goed in zijn en een groot hart hebben voor de Bonairiaanse samenleving. Het draait behoorlijk goed: Unkobon is een professioneel werkende vrijwilligersorganisatie.”

Missie

De eerste missie was politiek Den Haag duidelijk te maken dat er een grote kloof bestond tussen de kosten van levensonderhoud en de inkomens. Dat Bonairianen er sinds 2010 op achteruit waren gegaan, werd al in 2012 bevestigd in het in opdracht van het

ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid geschreven rapport ‘Armoede in Caribisch Nederland, een verkenning’. “Er werd echter niets mee gedaan. Wij hebben daarom samen met het eilandbestuur, dat zich ook zorgen maakte over de toename van de armoede, het Nibud gevraagd te onderzoeken hoeveel verschillende categorieën huishoudens nodig hebben om de maand rond te komen. Het in 2014 verschenen rapport onderstreepte dat de kosten van levensonderhoud op Bonaire minstens zo hoog zijn als in Nederland terwijl de inkomens veel lager zijn.”

Luisteren

“Hoe gerenommeerd het Nibud ook is, de conclusie van het onderzoek was niet gewenst en het rapport is door de regering in een diepe la opgeborgen. Het stelde ons wel in staat de politiek met harde cijfers om de oren te slaan. Maar ondanks de aandacht die we kregen, bleven concrete resultaten uit.” Nog meer munitie droeg de evaluatiecommissie onder leiding van oud-minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties Lies-

beth Spies aan. Die concludeerde in 2015 dat de regering de ambitie om de kwaliteit van leven in Caribisch Nederland te verbeteren niet had waargemaakt. Van de inzet het voorzieningenniveau naar een voor Nederland “aanvaardbaar” niveau te brengen, was maar beperkt iets terechtgekomen. De commissie adviseerde de regering tevens de Haagse bril af te zetten en beter te luisteren naar de eilanden.

Hopeloos

In 2017 leek zich een doorbraak aan te dienen. Nadat de Eerste Kamer een jaar eerder al de invoering van kinderbijslag had afgedwongen, boog het kabinet voor de druk van de Senaat door zich niet langer te verzetten tegen een onderzoek naar de mogelijkheid net als in Europees Nederland voor het Caribisch deel van het land een sociaal minimum vast te stellen. Onderzoekers van het bureau Regioplan deden het werk van het Nibud over. Uitkomst: de armoedekloof was nog groter geworden. “De Eerste en Tweede Kamer lieten zich echter afschepen met een ijkpunt, een theoretisch soci-

Unkobon-voorzitter Wietze Koopman.

aal minimum dat afhankelijk van de gezinssamenstelling dertig tot vijftig procent onder de werkelijke kosten van levensonderhoud ligt. Intussen blijkt uit eigen cijfers van de regering dat de kosten sindsdien alleen maar verder zijn gestegen. Het ijkpuntenbeleid is duidelijk mislukt en toch houdt ook het nieuwe kabinet eraan vast. Het is om hopeloos van te worden."

Working poor

"Een paar departementen hebben het wel goed gedaan. Het ministerie van Onderwijs heeft veel geïnvesteerd om de scholen minimaal aan de Nederlandse basis-kwaliteit te laten voldoen. Ook op het terrein van de zorg is veel verbeterd. En dankzij het ministerie van Justitie heeft Bonaire de mooiste gevangenis van heel Latijns-Amerika. Als je daar zit, hoef je je in elk geval geen zorgen te maken over je eten. Maar andere departementen zijn in gebreke gebleven."

"Wat er de afgelopen jaren aan armoedebeleid is gedaan, schaar ik onder de noemer spiegeltjes en kraaltjes. Een voorbeeld: de kinderbijslag is twee keer verhoogd met twintig dollar, dus komen ouders in plaats van vijfhonderd nu nog maar 420 dollar tekort. Het zijn druppels op een gloeiende plaat. Een zorgelijk verschijnsel zijn de working poor. Steeds minder mensen kunnen rondkomen van

één baan. Er wordt bespaard op gezond eten en huisvesting door een huis met meerdere generaties te bewonen."

Uitstelbeleid

Vorig jaar nam de Eilandsraad een motie aan waarin de Tweede Kamer werd opgeroepen er bij het kabinet op aan te dringen alsnog over te gaan tot het vaststellen van een reëel sociaal minimum. Sint Eustatius en Saba volgden. "Het heeft niets uitgethaald. Het komt nooit verder dan weer een nieuw onderzoek of een verkenning. Het is een permanent uitstelbeleid."

Geld kan volgens de Unkobon-voorzitter niet het probleem zijn. "Er staat op de rijksbegroting 400 miljoen voor de eilanden. De grootste hap gaat naar onderwijs en zorg. Wat er overblijft wordt besteed op een manier waar de bevolking weinig van merkt. Ministeries en zelfs afdelingen binnen ministeries doen het allemaal op eigen houtje, zonder onderling af te stemmen. Er is niet meer geld nodig, het moet anders."

Advocaat

De door Urgenda gewonnen rechtszaak tegen de Staat zette Unkobon aan het denken. "We hebben een advocaat geraad-

pleegd. Die heeft zich erin verdiept en gezegd dat wij juridisch gezien zeker niet kansloos zijn. We hebben daarom besloten die weg in te slaan. We gaan nu eerst de Staat formeel sommeren een sociaal minimum in te voeren. Wordt daar geen gehoor aan gegeven, dan spannen we een proces aan."

"Wij stellen dat sprake is van onrechtmatig overheidsbeleid. Het niet vaststellen van een leefbaar minimum is in strijd met allerlei verdragen. Burgers van Caribisch Nederland worden ongelijk behandeld en dat is met cijfers aan te tonen: het minimumloon is de helft van dat in Europees Nederland, de onderstand is 55 procent van het minimumloon, terwijl de bijstand in Nederland 70 procent is en zo zijn er meer voorbeelden."

Waarom?

Het voornemen de Staat te dagen heeft Koopman ter sprake gebracht tijdens zijn ontmoeting met staatssecretaris van Koninkrijksrelaties en Digitalisering Alexandra van Huffelen toen zij eerder dit jaar Bonaire bezocht. "Ze heeft er niet inhoudelijk op gereageerd. Ik denk dat ze het voor kennisgeving heeft aangenomen. Ze vertelde wel dat iedereen die ze die dag gesproken had over de armoede was begonnen." De vraag waarmee Koopman en vele anderen op Bonaire worstelen is: waarom behandelt de regering de inwoners van de bijzondere gemeenten, zoals zij het ervaren, als tweederangsburgers? "Ik heb er veel over nagedacht, maar ik kom er niet uit. Ik kan niet anders bedenken dan dat het onwil is. In heel Caribisch Nederland zijn er maximaal twintigduizend stemmen te halen, misschien is dat het."

Warm bad voor ondernemers

Met de opening van een (eerste) incubator BusinessSpark wil het eilandbestuur lokale ondernemers een gemeenschappelijke werkomgeving bieden waar ze elkaar kunnen inspireren, kennis en ervaring uitwisselen, maar ook professionele ondersteuning in de vorm van coaching, training, workshops en netwerken kunnen krijgen.

Het doel van BusinessSpark is het bevorderen van innovatief ondernemerschap en zo bij te dragen aan de diversificatie van de economie van het eiland. "De naam BusinessSpark verwijst naar de spark die tot ondernemerschap aanspoort. Ik ben ervan overtuigd dat met dit centrum de vonk overslaat om nieuwe activiteiten en economische groei te versnellen," aldus gedeputeerde Henryson Thielman van Economische Ontwikkeling.

Op dit moment wordt een pand aan de Kaya Gilberto (Betico) Croes gereedgemaakt om de eerste deelnemers te verwelkomen. Afhankelijk van de belangstelling komen er ook in andere wijken BusinessSparks.

Eerste Kamerleden op bezoek

Kort, maar daarom niet minder nuttig was het bliksembezoek van een delegatie van de Eerste Kamercommissie voor Koninkrijksrelaties. Na een lunch met het Bestuurscollege splitste de delegatie zich in twee groepen.

De een ging met onder meer burgers, ondernemers en ambtenaren in gesprek over de kwaliteit van de lokale overheid, zowel in bestuurlijke als uitvoerende zin. De andere sessie had armoede als thema. Aan de discussie werd deelgenomen door o.a. vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers, sociaal werkers, consumentenorganisatie Unkobon en gedeputeerde Nina den Heyer. De delegatie bestond uit de senatoren Toine Beukering (delegatieleider, Fractie-Nanninga), Annemarie Jorritsma-Lebbink

(VVD), Ria Oomen-Ruijten (CDA), Boris Dittrich (D66), Jeroen Reycourt (PvdA), Arda Gerkens (SP),

Peter Ester (ChristenUnie), Peter Nicolai (PvdD), Martine Baay-Timmerman (50PLUS), Peter Schalk (SGP), Jeroen de Vries (Fractie-Otten), Ton Raven (OSF), commissiegriffier Fred Bergman en stafmedewerker Maarten van Rooij.

Goedgevuld werkbezoek

In gesprek met president Klaas Knot van De Nederlandsche Bank.

Een volle en nogal gevarieerde agenda kenmerkte het werkbezoek dat gezaghebber Edison Rijna in maart aan Den Haag en Brussel bracht. Vanwege de pandemie was het er lang niet van gekomen. “We hebben uiteraard tussentijds wel veel digitaal contact gehad, maar het werkt toch anders als je elkaar in levende lijve spreekt”, aldus Rijna die zich traditiegetrouw per fiets door de residentie verplaatste. Een kleine greep uit het programma.

De Nederlandsche Bank

Met president Klaas Knot en toezichthouder Richard Hoff van De Nederlandsche Bank (DNB) werd onder meer gesproken over de rol van DNB als toezichthouder op het betalingsverkeer en de financiële instellingen in Caribisch Nederland. In datzelfde kader sprak de gezaghebber ook met bestuurslid Jos Heuvelman en manager accounttoezicht Ralph Lange van de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Beide organisaties

houden op de BES-eilanden toezicht op financiële instellingen, zoals verzekeraars, aanbieders van kredieten, adviseurs, bemiddelaars en gevolmachtigd agenten van verzekeringen of kredieten. Bonaire is vanwege zijn geografische ligging en status van bijzondere Nederlandse gemeente aantrekkelijk voor ondernemers en investeerders in de financiële sector. “Er liggen goede kansen om financiële instellingen naar ons eiland te halen. Maar dan moeten we er wel voor zorgen dat we

malafide partijen buiten de deur houden. Daarom heb ik er bij zowel DNB als AFM op aangedrongen het toezicht net zo scherp te laten zijn als in het Europese deel van Nederland”, aldus Rijna.

Justitie en Veiligheid

Op het ministerie van Justitie en Veiligheid voerde de gezaghebber overleg met Monique Commelin, die onlangs benoemd is tot directeur Politieel Beleid en Taakuitvoering tevens plaatsvervangend directeur-generaal Politie en Veiligheidsregio's, en Marco Haas, programmamanager Internationale en Caribische Aangelegenheden. Het gesprek ging onder meer over de ontwikkeling van het Brandweerkorps en het Korps Politie Caribisch Nederland, de maritieme

hub die later dit jaar op Bonaire wordt geopend en het in te richten Regionale Informatie- en Expertise Centrum (RIEC) ten behoeve van de BES-eilanden. Gezaghebber Rijna juicht de komst van beide voorzieningen toe omdat ze in bijdragen aan het vergroten van de veiligheid van Bonaire.

Dank voor steun

De samenwerking van het openbaar lichaam Bonaire en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is de afgelopen twee jaar vanwege de coronapandemie bijzonder intensief geweest. Voor Rijna reden om tijdens zijn werkbezoek ook een ontmoeting te hebben met staatssecretaris Maarten van Ooijen. Uiteraard werd uitgebreid stil gestaan bij de hulp die het ministerie en ook het RIVM hebben geboden om de gezondheidszorg op Bonaire tijdens enkele uitbraken op peil te houden. De gezaghebber verklaarde zeer erkentelijkheid te zijn voor alle steun. Tevens is gesproken over de zorg in het algemeen en het stimuleren van een gezonde leefstijl.

EU-zaken

Na Den Haag volgde Brussel. Bonaire maakt geen deel van de

Als eerste Caribische bestuurder kennism gemaakt met de nieuwe voorzitter van de Kamercommissie voor Koninkrijksrelaties Mariëlle Paul.

Europese Unie, maar heeft wel toegang tot een beperkt aantal EU-fondsen. Daarom wil het eiland de banden met EU-instituten aanhalen. "De indruk bestaat dat we kansen laten liggen. Als klein eiland word je al snel over het hoofd gezien en daarom moeten we vaker van ons laten horen", aldus Rijna. Onlangs heeft hij de functie van Territorial Authorized Officer (TAO) voor Bonaire bij de EU overgenomen van gedeputeerde Thielman. Hiertoe is besloten om de continuïteit van de samenwerkingsrelatie met Brussel te borgen. Met de permanente vertegen-

woordiging van het Koninkrijk in Brussel werd besproken wat deze voor Bonaire kan betekenen, bijvoorbeeld bij het leggen van contacten met relevante partijen. Tevens was er een ontmoeting met het EU-team dat verantwoordelijk is voor het Galileo-satellietnetwerk waarvan een op Bonaire te bouwen grondstation deel uitmaakt. Voorts bezocht Rijna het kantoor van de Association of Overseas Countries and Territories (OCTA) dat de belangen van de landen en gebieden overzee in Brussel behartigt.

Tweede Kamer

Rijna greep de kans aan om als eerste bestuurder uit het Caribisch deel van het Koninkrijk kennis te maken met de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamercommissie voor Koninkrijksrelaties, Mariëlle Paul (VVD). Zij is onlangs gekozen als opvolger van Jan Paternotte. De gezaghebber sprak de hoop uit dat Paul in de gelegenheid is snel een werk- of vakantiebezoek aan Bonaire te brengen om het eiland beter te leren kennen.

Dank vanwege alle coronahulp was er voor staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport Maarten van Ooijen.

Bonaire krijgt Klimaattafel

Bonaire krijgt een 'Klimaattafel', een platform waar alle voor het eiland relevante informatie over klimaatverandering bijeen wordt gebracht en geanalyseerd om de mogelijke gevolgen van de voorspelde verdroging, extremer weer en zeespiegelstijging in kaart te brengen.

“Het is van belang dat wij ons goed informeren over de impact die klimaatverandering op ons eiland heeft, zodat wij – in samenwerking met ministeries en andere stakeholders - tijdig eventueel noodzakelijke maatregelen kunnen nemen. Het zal nog wel even duren, maar er komt een moment dat de combinatie van zeespiegelstijging en krachtigere stormen een serieuze bedreiging zou kunnen gaan vormen voor de lagere delen van de zuidkust”, aldus gezaghebber Edison Rijna.

Expertisecentrum

De dreiging van klimaatverandering komt niet alleen van zee. Verdroging zal van invloed zijn op lokale landbouw. Minder, maar heviger regenbuien zullen voor wateroverlast zorgen en door de opwarming van het zeewater zal Bonaire vaker getroffen worden door stormen die bovendien krachtiger zijn. De opwarming van het zeewater vormt een bedreiging voor het koraal en daarmee ook voor de belangrijkste economische pilaar van Bonaire: toerisme.

Gedeputeerde James Kroon: “De Klimaattafel moet een expertisecentrum worden. We hebben minister voor Klimaat en Energie Rob Jetten gevraagd een kwartiermaker beschikbaar te stellen om ons te helpen de klimaattafel op te zetten en die voor ons deuren kan openen van instituten waar veel kennis aanwezig is.

Uiteraard gaan we ook lokale stakeholders uitnodigen deel te nemen.” Het is de bedoeling dat de Klimaattafel tevens lokale verduurzamingsinitiatieven gaat aanmoedigen en faciliteren, waaronder de in voorbereiding zijnde pilot voor het stimuleren van elektrisch autorijden.

KNMI-rapport

Uit een onlangs door het KNMI gepubliceerd rapport blijkt dat de

zeespiegel rond Bonaire, Sint Eustatius en Saba iets sneller stijgt dan het wereldgemiddelde. De zeespiegel is de laatste honderd jaar gemiddeld ruim 20 cm gestegen, waarvan 9 cm in de laatste 25 jaar. De snelheid van de stijging over de laatste drie decennia was 3,4 mm per jaar en zal naar verwachting verder toenemen. Metingen laten zien dat de zeespiegelstijging bij Caribisch Nederland in het verleden vergelijkbaar was met het wereldgemiddelde (3,3 mm per jaar bij Bonaire). Dit is niet vanzelfsprekend, want de zeespiegel kan regionaal sterk variëren. Dit komt voor een groot deel doordat de grote ijskappen van Groenland en Antarctica via

Bij zijn bezoek aan het hoofdkantoor van het KNMI in De Bilt kreeg gezaghebber Edison Rijna van strategisch business manager Jan Dekker de nieuwe editie van de 'Bosatlas van weer en klimaat' met honderden kaarten, grafieken en infographics. Een aantal pagina's gaat specifiek over weer en klimaat in Caribisch Nederland.

de zwaartekracht een sterke aantrekkingskracht op het oceaanwater uitoefenen. Het smelten van een ijskap vermindert deze aantrekkingskracht en leidt tot een herverdeling van het water in de oceanen.

Smeltwater

De zeespiegelstijging door het smeltwater is daardoor niet overal gelijk: dicht bij de ijskappen is de stijging minder, ver weg juist meer. Zo valt deze bij Europees Nederland hoger uit dan het wereldgemiddelde wanneer Antarctica landijs afsmelt, maar juist lager als landijs van Groenland afsmelt. De BES-eilanden liggen precies zo ver weg van beide ijskappen dat de herverdeling van het oceaanwater er weinig invloed heeft. De verwachting is dan ook dat de zeespiegel in het Caribisch deel van het Koninkrijk in de toekomst ruwweg gelijke tred houdt met het mondiaal gemiddelde. Alleen een substantiele verandering in oceaanstrooming kan dit veranderen.

De verwachte zeespiegelstijging in 2100 ten opzichte van de periode 1986-2005 ligt tussen de 30 en 120 cm. Waarschijnlijk zal de zeespiegel bij de eilanden net iets sneller stijgen. De ondergrens is het scenario waarbij het klimaatakkoord van 1,5 graden opwarming wordt gevolgd én de gevoeligheid van het landijs voor opwarming kleiner is dan in de huidige modellen. De bovengrens is het scenario waarin de broeikasgasemissies blijven toenemen in het huidige tempo en landijs gevoeliger is dan in de modelsimulaties. Deze bovengrens ligt op 2 meter in het jaar 2150.

Overstromingen

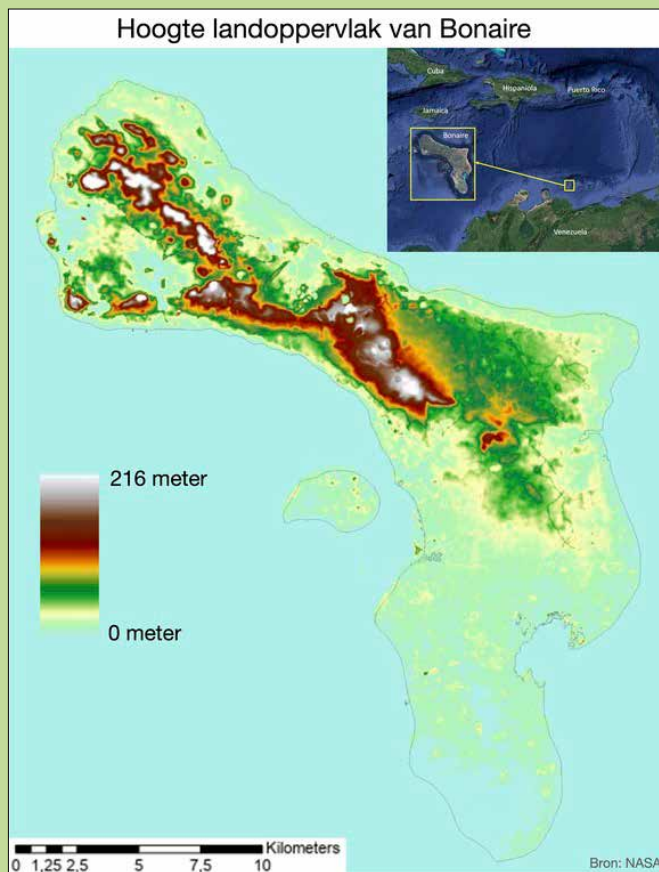
Vorbij 2100 zal de zeespiegel verder blijven stijgen, zelfs als het

Parijs-akkoord wordt nageleefd. Dit betekent dat wanneer de temperatuurstijging beperkt blijft tussen 1,5 en 2 graden, de zeespiegelstijging uiteindelijk alsnog tussen de 3 en 20 meter zal uitkomen. Dit kan echter wel honderden tot duizenden jaren duren.

Het lot van eilandstaat Tuvalu in de Pacifische Oceaan, die naar verwachting deze eeuw onder water zal verdwijnen, blijft Caribisch Nederland vooralsnog bespaard. Desalniettemin zal een hogere gemiddelde zeespiegel voor de Cariben regelmatig tot extreme waterstanden leiden, bijvoorbeeld als er een storm of orkaan langstrekt. De BES-eilanden kunnen dan verder landinwaarts te maken krijgen met overstromingen, binnendringen van zout water en kusterosie. Sommige delen worden dan onbewoonbaar.

Toerisme

Regionale informatie over de zeespiegelstijging helpt om beter voorbereid te zijn en tijdig effectieve adaptatiemaatregelen te nemen. Computermodellen die de oceaaneiwel in de Cariben kunnen simuleren, zouden tot een betere inschatting van de toekomstige zeespiegel rondom de eilanden kunnen leiden. Ook

Deze hoogtekartaat laat zien wat de meest kwetsbare delen van Bonaire zijn (Bron: Nasa).

kan door meer kennis over de variabiliteit van de regionale zeespiegel mogelijk eerder een waarschuwing afgegeven worden voor extreem hoog water aan de kust.

Niet elk eiland heeft evenveel te vrezen. Saba en Sint Eustatius zijn vulkanische eilanden en liggen hoger boven zeeniveau dan Bonaire, dat op een koraalrif is gebouwd. Hoe dan ook heeft elk eiland last van de gevolgen van zeespiegelstijging. Naast de waterveiligheid door het vaker voorkomen van extreme waterstanden heeft erosie van de kust ook veel impact op het toerisme. Het toerisme is sterk afhankelijk van de stranden die geleidelijk in zee verdwijnen. De volgende generatie eilandbewoners zal hoe dan ook terecht komen in een heel ander landschap.

Rondje Den Haag

Gedeputeerde Nina den Heyer heeft tijdens haar werkbezoek aan Den Haag onder meer overleg gevoerd met staatssecretaris van Koninkrijksrelaties Alexandra van Huffelen en de ministers Carola Schouten (Armoedebeleid), Rob Jetten (Klimaat en Energie) en Hugo de Jonge (Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening).

Armoede

“Met minister Schouten heb ik het gehad over hoe we de aanpak van de armoede kunnen versterken en vooral ook effectiever maken. We hebben tevens gesproken over de aangekondigde verdubbeling van de kinderbijslag voor ouders en verzorgers van zorgintensieve kinderen. Omdat dit pas per 1 juli 2023 kan ingaan, heb ik erop aangedrongen om vooruitlopend de ouders toch met bijvoorbeeld een eenmalig bedrag tegemoet te komen. De minister toonde zich bereid uit te zoeken wat mogelijk is.”

Bij de ontmoeting met minister Jetten stonden de hoge energiekosten op de agenda. “WEB is al twee jaar met het

“Met staatssecretaris Van Huffelen heb ik gesproken over de besteding van de 30 miljoen die het kabinet structureel extra wil investeren in Caribisch Nederland. Zij is daarover nog in overleg met de andere ministeries. Ik heb benadrukt dat wij wel betrokken willen worden bij de bestemming van het geld, zodat het wordt besteed waar het het hardste nodig is. Ook heb ik aangegeven erop te vertrouwen dat dit budget niet wordt gebruikt om reeds bestaande regelingen te financieren. Extra moet wel extra zijn. Er wordt door het kabinet nog gewerkt aan de Voorjaarsnota, dan zal er meer duidelijkheid komen”, aldus Den Heyer.

moelijker een betaalbaar huis te vinden. De wachtlijst voor een sociale woning wordt almaar langer. Niet alleen omdat er te weinig huizen beschikbaar zijn, maar er is ook onvoldoende doorstroming naar de betaalbare middenklasse. Lokale woningzoekers worden verdrongen door nieuwkomers met een ruimer inkomen. Samen met het ministerie gaan we bekijken hoe we de woningmarkt kunnen reguleren zodat lokalen meer kans hebben op het vinden van passende huisvesting.”

ministerie in gesprek om het gebruik van wind en zon voor de productie van elektriciteit naar tachtig procent te verhogen. Daardoor kunnen de tarieven met ruim veertig procent omlaag. Het ministerie heeft bedacht dit plan te laten financieren door het staatsbedrijf Bonaire Brandstof Terminals BV. Wij vinden dat niet verstandig: het is onnodig ingewikkeld en gaat WEB meer rente kosten dan nodig is. De beste oplossing is dat het ministerie rechtstreeks een overeenkomst met WEB sluit. Minister Jetten heeft toegezegd deze optie te bestuderen.”

Woningnood

Woningnood was hét gespreksonderwerp met minister De Jonge. “Vooraf voor de Bonairianen zelf wordt het steeds

Gedeputeerde Den Heyer sloot haar werkbezoek af met een ontmoeting met in Europees Nederland studerende jonge Bonairianen.

Gelijkwaardig deel van Nederland

“In Caribisch Nederland blijven we ons inspannen om Bonaire, Saba en Sint Eustatius een gelijkwaardig deel van Nederland te laten zijn”, zo beloven VVD, D66, CDA en ChristenUnie in hun coalitieakkoord. “Een betere toekomst voor het hele Koninkrijk”, luidt de titel van het aan de overzeese delen gewijde hoofdstuk: “In het Koninkrijk delen we een verleden én een toekomst. Een toekomst die we samen vormgeven.”

Uitdagingen

“Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn drie prachtige, maar ook heel verschillende eilanden. Ik heb er vriendelijke, veerkrachtige mensen ontmoet en een unieke natuur en cultuur gezien. Tegelijk heb ik de grote uitdagingen ervaren”, aldus staatssecretaris van Koninkrijksrelaties en Digitalisering Alexandra van Huffelen na afloop van haar kennismakingsbezoek aan het Caribisch

deel van het Koninkrijk.

De bewindsvrouw werkte een goedgevuld programma af. Op Bonaire sprak ze met gezaghebber Edison Rijna, de gedeputeerden en de leden van de Eilandsraad, maar ook met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties en ‘gewone’ burgers. “Inwoners van de eilanden moeten, net als inwoners van Europees Nederland, kunnen rekenen op bestaanszekerheid. Het belangrijkste doel van het

gehele kabinet voor Caribisch Nederland is het verbeteren van de levensstandaard en het bestrijden van de armoede.”

Armoede aanpakken

Minister voor Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen Carola Schouten: “Het coalitieakkoord toont grote ambities ten aanzien van Caribisch Nederland, met als belangrijkste opgaven op het terrein van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid het versterken van de arbeidsmarkt en het aanpakken van armoede in combinatie met het sociaal minimum. Bij dit laatste wordt in elk geval het verhogen van de onderstand aangekondigd.”

“Verder zal in lijn met het coalitieakkoord nadrukkelijk aandacht worden besteed aan het Akkoord van Kralendijk. Over de uitwerking van de ambities vindt momenteel interdepartementaal overleg plaats onder coördinatie van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Rond de zomer zal het wetsvoorstel kinderopvang BES worden aangeboden, met als doel de kinderopvang in Caribisch Nederland structureel te versterken en de kosten hiervoor substantieel te verlagen.”

Economische vitaliteit

Minister van Economische Zaken en Klimaat Micky Adriaansens: “Ook Caribisch Nederland is hard getroffen door de coronacrisis. Niet alleen door de uitbraak zelf, maar ook door de gevolgen daarvan. Dat de eilanden hard zijn geraakt, is goed terug te zien in de economische en financiële gevolgen. De inkomsten uit toerisme, de belangrijkste economische sector, waren zo goed als volledig weggevallen.”

“Onder coördinatie van de minister van BZK zet ik mij in om bij te dragen aan de toekomstige economische vitaliteit in Caribisch Nederland, waarbij het versterken en diversifiëren van de economie, stimuleren van ondernemerschap en verduurzamen van de energievoorziening voor EZK de belangrijkste kernopgaven zijn.”

Volkshuisvesting

Minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening Hugo de Jonge: “Ook in Caribisch Nederland zijn er problemen rond volkshuisvesting en ruimtelijke ordening. De situatie is echter heel anders dan in Europees Nederland en verschilt bovendien per eiland. Er wordt daarom een separate beleidsagenda Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening Caribisch Nederland opgesteld die ingaat op het bevorderen van de beschikbaarheid en betaalbaarheid van woningen en de inrichting van de ruimte.”

De Jonge stelt daarnaast met de eilanden een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma op. “Dit is een

langetermijnvisie op de ruimtelijke ontwikkeling en stelt een algemeen ruimtelijk kader vast, inclusief kaders voor behoud en herstel van koraal en natuur. Dit programma moet worden doorvertaald in de ruimtelijke ontwikkelingsplannen per eiland en draagt bij aan een toekomstbestendige inrichting van Bonaire, Saba en Sint Eustatius.”

Coördinatie

Staatssecretaris Alexandra van Huffelen heeft zich voornomen de coördinerende rol van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties te versterken. Daarmee geeft ze uitvoering aan de adviezen van de Raad van State en een interdepartementale werkgroep om de samenwerking tussen ministeries en de bijzondere gemeenten Bonaire, Sint Eustatius en Saba effectiever te maken.

De staatssecretaris neemt het voortouw om de afstemming tussen de vakdepartementen te verbeteren, maar gaat ook het overleg met de bestuurders van de eilanden intensiveren. Daarnaast wil zij de betrokkenheid van collega-bewindslieden vergroten. Aan de Caribische kant van het land wil Van Huffelen de bestuurlijke slagvaardigheid en de ambtelijke uitvoeringskracht versterken. “Mijn inzet is gericht op het verbeteren van het leven van de mensen in ons Koninkrijk.”

Van papier naar actie

In 2025 moet het ijkpunt voor een sociaal minimum in Caribisch Nederland stapsgewijs zijn gerealiseerd. Ook moet er dan een vorm van werkloosheidsvoorziening bestaan. Dat belofde minister Carola Schouten (Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen) tijdens haar werkbezoek aan Bonaire.

Bij het bezoek aan Mangazina di Rei proefde minister Schouten van de cactussoep.

De bewindsvrouw had meer nieuws: de onderstand en de kinderbijslag worden per 1 juli verhoogd. Ouders van zorgintensieve kinderen ontvangen vooruit-

lopend op de verdubbeling van de kinderbijslag een extra tegemoetkoming. Medewerkers van de kinderopvang krijgen per 1 juli loonsverhoging en op 1 januari

gaat de AOV omhoog. Om de werking van de arbeidsmarkt te versterken komt jaarlijks 1 miljoen euro extra beschikbaar. Daarnaast kondigde de minister aan met de sociale partners in gesprek te gaan over het optrekken van het wettelijk minimumloon.

Na op Flamingo Aiport te zijn verwelkomd door gezaghebber Edison Rijna sprak Schouten met het voltallige Bestuurscollege over urgente knelpunten in het sociale domein. Gedurende het driedaagse bezoek bezocht ze tal van sociaalmaatschappelijke organisaties en voerde ze overleg met onder meer de in de Centraal Dialoog verenigde sociale partners en de consumentenbond Unkobon.

Gedeputeerde Nina den Heyer nam Schouten mee op enkele huisbezoeken. Van dichtbij zag en hoorde ze dat mensen met zelfs twee banen niet kunnen rondkomen. "De verhalen hebben mij geraakt. De armoede is schrikbarend hoog. We hebben geen tijd om nog meer rapporten te schrijven. We moeten van papier naar actie. We gaan het met zijn allen doen: het kabinet, het openbaar lichaam, werkgevers en werknemers."

Bij de kinderopvang Boks.

Met het team van de Directie Samenleving en Zorg.

Strijd tegen sargassum

De noordkust van Bonaire is ook dit jaar weer overspoeld met grote hoeveelheden sargassum. Onder aanvoering van rangers van natuurorganisatie STINAPA hebben tientallen vrijwilligers wekenlang strijd gevoerd tegen grote velden van het wier die het beschermde natuurgebied Lac Bai binnendreven en een bedreiging vormden voor de waardevolle zeegrasvelden en mangrovebossen, maar ook voor vissen en schildpadden.

Het wier is afkomstig uit de Sargassumzee. Mogelijk dat klimaatverandering van invloed is op de onstuimige groei. In ondiep water vormt sargassum een nauwelijks doordringbare brei waarin al het leven verstikt. Het rottende wier

veroorzaakt bovendien een enorme stank. Nadat duidelijk was geworden dat sprake is van een jaarlijks terugkerende plaag heeft STINAPA 'sargassum booms' aangeschaft: schermen die moeten voorkomen dat het wier kwets-

bare natuur kan bereiken. Dit jaar waren er zulke grote hoeveelheden dat de 650 meter aan booms niet voldoende waren. Om Lac Bai adequaat te beschermen is minimaal 2.800 meter nodig. STINAPA heeft niet de financiën om het benodigde materiaal aan te schaffen en de huur te betalen van shovels en pompen. Het ministerie van LNV heeft in het kader van het Natuur- en Milieubeleidsplan Caribisch Nederland hulp toegezegd.

www.bonairegov.com